

Szentlélekről, a Meg-Nem-Testesült Bölcsességről és Vigasztalóról ugyanezt gondolom. Ha ezekért a gondolataimért szentháromságtagadónak mondanak valakik, örömmel vállalom. Mert ez az ő meglátásuk, joguk van azt gondolni, amit gondolnak. De ettől még az én belső békém és harmóniám meg nem sérül.

Azért aztán egyáltalán nem azavar az esszénus tanítás sem Jézus személyével kapcsolatban, sőt sok mindent érthetőbbé és világosabbá tesz, amelyet a katolikus dogmatika, mint "misztikumot" tanít, melyet el kell hinni, akkor is, ha teljességgel érthetetlen, sőt természetellenes is. (Pl. Jézus és Mária testben történt mennybevétele.) Sajnos, az elfogulatlan bibliakutatók ma már világosan látják, hogy a 2000 éves kereszténység évszázadaiban élő hatalmasok (egyházi és világi hatalmasságok, akik közül sokan egyetlen személyként birtokolták mind az egyik, mind a másik hatalmat), alaposan megnyirbálták a nekik nem megfelelő, céljaikat sértő bibliai tartalmakat. Jó éles volt az ollójuk, sokat likvidáltak az írásokból, akárcsak azokból az embertestvéreikből, akik valamilyen oknál fogva útjukban voltak...

Tény, hogy ezoterikus szemmel sokkal mélyebben érthetjük meg a biblia tartalmait, az evangéliumokat is. Ezért aztán úgy gondolom, hogy nem nekünk kell megtéríteni az ezoterikusokat, hanem — megőrizve saját hittartalmainkat (sajátot mondtam, és nem a zárt dogmákét) — nekünk van min elgondolkodnunk az ő szellemi látásuk nyomán.

Most konkrétan arról, amit szeretett és tisztelt Gyurka testvérem leírt a KIO-szeminárium című rövid és nagyon keserű írásában.

Tény, hogy az emberiség egészét tekintve tökéletesen sikertelennek látszik Jézus áldozata és tanítása. Egyre vadabb, gonoszabb, érzéstelenebb és irgalmatlanabb az itt és most élő emberi tömeg. Tömeget mondok, mert rengeteg ember van, aki nem tartozik ehhez a tömeghez. Rengeteg van, aki a maga szellemi színvonalán-értéskorlátai között igenis próbálgatja élni, amit Jézus hozott. "Sokan vannak a meghívottak, de kevesen a választottak" — mondja maga Jézus. Ezek a kevesek a reményei a földnek. Ezek a kevesek azok, akik a maguk stílusában, de Jézust imádvá, szeretve imádkoznak hazájukért, a bűnösökért, az emberiségért. Lehet, hogy "csak" Rózsafüzért imádkoznak. Másként még nem tudnak. De segítenek a hozzájuk fordulókon, szeretnek és nem állnak bosszút a sérelmekért. Igen, mert bennük van az Isten Országá. Talán még odáig is eljutnak, mint Szent Pál, aki azt mondta, hogy testi szenvedésével kiegészíti azt, ami Jézus szenvedéséből hiányzik. Mert az biztosan hiányzik, amit nekünk kell hozzátennünk, vállalva saját utunk minden szenvedését. Saját golgotai áldozatunkat senki sem hozza meg helyettünk.

Isten Országát sokféle módon lehet építeni. Legelőször saját életünkben, személyiségünkben kell.

Lehet az Ország építésének egyik módja az, amit az őskeresztények éltek meg, a teljes vagyonszétosztás vállalása. Ez az, amit részben és kicsiben a Bokor is szeretne valósítani. Sajnos (vagy ki tudja, sajnos-e?) ez korunkban, napjainkban és körülményeink között nagyon nehezen élhető, valósítható. Éppen a szellemi kitárulás, kitágulás és a tudatos szabadságmegélés miatt is. Minden Rend-szerű közösség megkötöttségekkel, állandó alkalmazkodással, valamiféle hierarchia elfogadásával jár. Minden emberi közösségben szükségszerű az, hogy valakik vezessenek és eldöntsék a "házirendet" is. Enélkül csak anarchia jöhet létre, mivel nem vagyunk tökéletes szentek. Így nem szabadna azon keseregni, ha nem sikerül. Az pedig, hogy nem tudunk imádkozni és nem szeretjük egymást — látszat, de nem a valóság.

Még valamit. Isten gondolatai nem a mi gondolataink. Isten előtt ezer év annyi, mint egyetlen pillanat. Továbbá az is igaz, hogy az Istent-szeretőknek minden a javukra válik, a rossz is. Mindebből következik, hogy bár a látszat sikertelenséget mutat, egyáltalán nem lehet Jézusról azt állítani, hogy "neki sem sikerült", "rettenetesen nem sikerült". Melyik közülünk olyan látnok, aki belelát az elkövetkezendő századok-ezredek életébe, tudatába, hitébe? Sokat lehetne még erről mondani, de befejezem. És őszintén sajnálom Herbst nevű testvéremet, aki időnként sok mindenről megfélemlenve és időnként logikátlanul úgy gondolja Jézusról, hogy csak ember.

Erre mondom én azt, hogy legyen neki hite szerint. De engem felejtse ki azok közül, akikről úgy gondolja, egyetértene vele. Imádkozni fogok érte! És azokért is, akiket hitükben megzavart.

ABLONCZY BÁLINT

NAGY TÖHÖTÖM

Nagy Töhötöm jezsuita szerzetes javasolta XII. Piusz pápának Mindszenty Józsefet Magyarország bíborshercegprímásának 1945 nyarán, később mégis engesztelhetetlenül gyűlölte a főpapot. A kommunizmus áldozatainak emléknapján a hatvanas-hetvenes években a diktatúrát titokban szolgáló páter életét Petrás Éva történésszel, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatalának munkatársával idézzük fel. A szakember nemrég „Álarcok mögött – Nagy Töhötöm életei” címmel publikált monográfiát a nagyközönség előtt eddig ismeretlen jezsuita-szabdkömvés-állambiztonsági ügynökről, aki kacskaringós életútja ellenére sem pusztán morálisan elzüllött fantazta volt. – Ki volt Nagy Töhötöm: jezsuita szerzetes, a Horthy-korszak katolikus ifjúságának befolyásos vezetője? Argentín szabdkömvés? Állambiztonsági ügynök?

– Élete mindezeket tartalmazta, nyilván nem egy időben. A Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) egyik vezetője a harmincas évek közepétől. Az egyház szociális tanítása alapján szervezett mozgalom igen aktív volt a magyar társadalmat a két világháború között feszítő szociális- és földkérdésben. Életének egy másik szakaszában, 1945-1946-ban egyházi diplomáciai szolgálatot vállalt, többször utazott Rómába. Megtapasztalva a Vatikán közép-európai politikáját, illetve a katolikus egyház egyre szűkülő hazai mozgásterét, úgy érezte, lehetősége nyílik a közvetítésre. Később ebbe bukott bele, mert a hazai kommunisták egyre erősödő térnyerése idején a Szovjetunióval való „modus vivendi” keresése élesen szemben állt Mindszenty József politikájával. Végül a bíboros nyomására helyezték Nagy Töhötömöt Dél-Amerikába. Ezután, 1948-tól húsz évet töltött távol a hazájától, kilépett a jezsuita rendből, családot alapított, szabadkőműves lett. Megint továbbsodródott és Budapestre való visszatelepülésére kapott első magyar állami ígérettől – 1966-tól – az állambiztonság ügynöke lett.

Élete végén azt is megfogalmazta: a katolikus klerikus, a szabadkőműves és a szocializmus iránt elkötelezett közéleti ember identitását egyszerre vállalja.

– *A viccbéli székely bácsival együtt mondjuk: „ilyen állat nincs.”*

– Nagy Töhötöm mégis lehetségesnek gondolta. Életének végét figyelembe véve azt gondolom, őszintébb pillanataiban ő is belátta ennek nehézségét. Talán az 1979-ben, hetvenegy éves korában hirtelen bekövetkezett halálában is szerepet játszottak a benne felhalmozódott csalódások. Amikor a kádári Magyarországon ráébredt a többes identitások lehetetlenségére, már nem tudott kilépni.

– *Könyvének érdekes része a harmincas évek végén sok tízezer falusi fiatal összefogó KALOT elemzése: keveset tudunk arról, hogy a Horthy-rendszernek nemcsak szélsőjobb és baloldali, hanem katolikus kritikája is létezett. Az egyház volt az egyik legnagyobb földbirtokos, a KALOT mégis felvetette a földreformot és a paraszti tömegek felemelését.*

– A szegedi jezsuitákban a környék tanyavilágát járva vetődött fel a harmincas évek közepén, hogy meg kellene szervezni a kulturális és szociális szempontból elesett rétegeket. A KALOT elindításakor a kezdeményezőket serkentette a felismerés: talán az utolsó pillanatban vannak, amikor a katolikus egyház hitelesen megszólíthatja a falusi fiatalokat és kaput nyithat a felemelkedésükhöz. A mozgalmat szervező fiatal jezsuiták idővel elkerülhetetlenül kerültek szembe az egyházi hierarchiával, Glattfelder Gyula csanádi püspök kivételével kezdetben nem is nagyon támogatta őket az egyházi felsővezetés. Ahogy a KALOT a földkérdésben radikalizálódott és tartotta elkerülhetetlennek a földreformot, olyan mértékben vált ambivalenssé a megítélése a katolikus egyházon belül.

– *Nagy Töhötöm mellett könyve egyik főszereplője Mindszenty József. Eleinte jóban voltak, sőt a jezsuita javasolta őt a bíboros-hercegprímási székbe XII. Piusz pápának 1945 nyarán, amikor első magyar hírhozóként eljutott Rómába. Mégis gyorsan konfliktusba kerültek egymással – mint említette, Mindszenty helyeztette el Nagyot Dél-Amerikába 1947-ben. „Cserébe” aztán a jezsuita egész hátralévő életében gyűlölte a bíborost. Mennyiben játszott szerepet ez a konfliktus a szerzetes megborulásában?*

– Ahogy a legtöbb ember életét, úgy Nagy Töhötömét sem lehet egyetlen törésre felépíteni. Nyilvánvaló, hogy a Mindszentyvel kialakult konfliktus meghatározta személyiségét, még ha kapcsolatuk aszimmetrikus volt is. Mindszenty a magyar katolikus egyház feje, míg Nagy Töhötöm mégiscsak egy jezsuita páter volt. Nem tudjuk, az 1960-as évek végén az akkor még a budapesti amerikai követségen élő Mindszenty egyáltalán tudott-e Nagy hazatelepüléséről. Ami a Dél-Amerikába kerülésig a státuskülönbségből fakadó aszimmetria volt, utána lélektani meghatározottságú konfliktusként rögzült Nagyban. Nyomon követte Mindszenty 1956-os szereplését, az amerikai követségre kerülését, emigrációs megítélését. Ezzel magyarázható, hogy akár az állambiztonsági, akár más kérdésre, akár kéretlenül is, Nagy Töhötöm mindig kinyilvánította a bíborossal szembeni ellenérzését.

– *Mindszentyt már a korban is túlságosan makacsnak tartották, miközben Nagy Töhötöm és mások is hittek a kommunistákkal kiépítendő „modus vivendiben”. A kompromisszumkeresés aztán sokakat az egyházzellenes diktatúra kiszolgálásig vezetett – Nagy Töhötömöt az ügynöki munkáig, Péter János református püspököt meg Kádár János külügyministerségéig. Mindszenty viszont kezdettől érezte: a békés egymás mellett élés lehetetlen, mert a kommunisták megsemmisítenék az egyházakat. Azaz a kettejük nézeteltérése mögött álló dilemmában – ellenállás vagy együttműködés – Mindszentynek volt igaza.*

– Árnyaltabban látom a kérdést. Ilyen esetekben nagyon fontos, hogy a történész az utóidejűségtől megszabaduljon. Vissza kell képzelnünk magunkat 1945-46-ba, amikor a kortársak számára a meccs még nem tűnt lefutottnak. A két háború között szellemi érettségre jutó nemzedéknek nagy dilemma volt a szovjet megszállással előállt új helyzet, de ezt nem lehet az együttműködés-ellenállás dichotómiával leírni. A KALOT-nak saját progresszív felfogása miatt fontos volt, hogy a kialakuló, demokratikusnak feltételezett viszonyok között próbálja meg a katolikus tömegeket képviselni. A kérdésben is felvetett többszólamúság nem 1945-ben jelent meg az egyházban: már a Horthy-korszakban voltak előzményei egy új katolikus demokráciafelfogásnak, amely gyökeresen különbözött az uralkodó keresztény-nemzeti ideológiától.

Nemcsak a KALOT-ra vagy a jezsuitákra érdemes gondolni, hanem Barankovics Istvánra, a Demokrata

Néppárt (a mai KDNP elődje) vezetőjére, vagy például a korabeli Magyar Nemzet körére is. A Horthy-rendszer reformját szorgalmazó katolikusok 1945-46-ban próbáltak az új helyzethez alkalmazkodni. Kétségtelen, hogy ez a stratégia későbbi társutasokat is kitermelhetett, de emigránsokat és üldözötteket is.

– *Nagy Töhötöm vészcsengője nem szólalt meg, amikor 1946-ban Rajk László belügyminiszter felozlatta a KALOT-ot?*

– Dehogynem, ám őt nem magányos farkasként, hanem csapatjátékosként kell elképzelnünk. Kerkai Jenővel, a KALOT első számú vezetőjével és másokkal is próbálták értelmezni a helyzetet. Úgy gondolták, lehet, hogy a politikai változások végül az ország szovjetizálásához vezetnek, a küzdelmet azonban folytatni kell. Ők a kommunistákkal való modus vivendit, a békés egymás mellett élést valójában „modus pugnandinak”, harcmódnak látták. Arra jutottak, alkukkal többet lehet elérni, mint a frontális ellenállással. Az az érdekes, hogy a vészcsengő a hatvanas években nem szólalt meg Nagy Töhötömben. Annyira haza akart jutni Argentínából, hogy nem vette figyelembe: az 1945-46-os vatikáni futárútjaival a két világrend között játszott közvetítő szerepe már nem létezik. Később szembesült csak azzal: az állambiztonság csapdájába került.

– *Könyve főszereplője szívvel-lélekkel jezsuita volt, 1948-ban Dél-Amerikában mégis kilépett a rendből. Miért?*

– Valószínűleg a sokszoros csalódás és a frusztráció áll a lépés mögött. Biztos, hogy Magyarországról való eltávolítása elhatározásában fontos szerepet játszott. Bekerült Dél-Amerika magyarországinál is súlyosabb társadalmi problémái közé. Az általa megismert Uruguay-ban, Argentínában és Chilében széles társadalmi rétegek éltek szegénységben és elmaradottságban, miközben a katolikus egyház lojális volt a többségében autoriter rezsimhez. Nagy Töhötöm vitte magával a KALOT hálózatépítő modelljét, megpróbált ez alapján ott is mozgalmakat szervezni, de a bevezetést felettesei megakadályozták. Egy idő után nehezen viselte, hogy szociális szervezés helyett csak katekizmust taníthatna a szemináriumban. Többre hivatottnak gondolta magát, folyamatos ellehetetlenülése azonban hivatásválsághoz vezetett, ezért lépett végül ki. Azzal azonban nem számolt, az egyházi státus megszűnésével cselekvési lehetőségei is lecsökkentek, márpedig ezek nélkülözhetetlenek voltak célja megvalósításához.

– *Szinte érthetetlen fordulat a szabadkőművesség, miért lesz egy volt szerzetes egyházellenes szervezet tagja? Pusztán arról van szó, amit ő úgy fogalmazott meg, hogy „új értelmet ad az életének”?*

– Mint említettem, Nagy a jezsuita szocializálónak köszönhetően csapatjátékos volt, egyedül nehezebben

tudta megvalósítani magát. Önkéntelenül is kereste az őt befogadó közeget, ami nem volt egyszerű, hiszen a dél-amerikai politikai közeg mellett a magyar emigráció jelentős része is jobboldali, sőt szélsőjobboldali volt a második világháború után. Meg kellett találnia azt a kis közösséget, amely elfogadja az ő jellemét, múltját, szociális törekvéseit. Nagy Töhötöm a szabadkőművesség angol rendszerű ágához csatlakozott, amely – a francia rítussal ellentétben – tagjaitól nem követel ateizmust. Amikor az egyházat és a szabadkőművességet kibékíteni akaró könyvét írta, akkor is az angolszász szabadkőművességre gondolt, ahol nem volt kizáró ok az istenhit.

– *Ha 1946-ban még lehettek illúziók a kommunizmussal való békés együttélésről, Nagy Töhötöm 1968-as hazatérésekor józan ember ilyesmire aligha gondolt. Nem sokkal korábban még perek folytak katolikus kisközösségek ellen, a politikai okok miatt letartóztatott Lénárd Ödön piaristát pedig csak 1977-ban engedték ki a börtönből.*

– Nagy Töhötömöt mély baráti kapcsolat fűzte Kerkai Jenőhöz, aki itthon maradt és börtönben is ült. Azt gondolhatnánk, ha mástól nem is, barátjától biztosan reális kapott a Magyar Népköztársaság egyházpolitikájáról. Ezzel együtt Nagy igyekezett megkülönböztetni a Rákosi- és a Kádár-rendszert, mondván, súlyos egyházüldözés az előbbit jellemezte. Tulajdonképpen ez az élethazugság segítette őt új helyzetében.

De nem csak ez: szenvedései ellenére még Kerkai sem volt a rendszer minden elemével ellenséges. A jezsuitáknál a harmincas években nevelkedettek úgy gondolták, a társadalom mindenképpen valamilyen szocialisztikus irányba változik. Bármilyen furcsa, Kerkai például nem látta ördögtől valónak a termelészövetkezeteket. Úgy gondolta, hogy humanizálni kell a szocializmust és az egyháznak lehet valamilyen közvetítő szerepe. A II. Vatikáni Zsinat reformjai, az Ostpolitik (a Vatikán kelet európai politikája) nyomán Kerkai, Nagy és mások is úgy érezték, lehetséges módosítani a rendszert.

– *Újabb illúziók, de még ezekből sem következik az ügynöki tevékenység. Mi volt Nagy feladata?*

– Az állambiztonság egyházakkal szembeni munkájában nincs 180 fokos különbség a Rákosi- és a Kádár-rendszer között, az egyházakat mindvégig ellenségnek tekintették. Nagy Töhötömöt ebben a rendszerben akarták felhasználni, művein keresztül dezinformálási céllal, később hírszerzőként is. Ő tehát nagyobb hal volt annál, hogy „csak” besúgásra használják, bár valóban írt jelentéseket is, de nem ez volt állambiztonsági foglalkoztatásának fő vonala. Nyughatatlan ember volt, a hatvanas évekre kinőtte a szabadkőművességet Argentínában, minden áron haza akart térni. A kiteljesedést, munkái itthoni megjelenését

várta az állambiztonsággal való együttműködéstől. Kezdetben talán tisztában sem volt a kapcsolat természetével, annak ellenére, hogy éles eszű és különféle titkosszolgálatokkal korábbi életszakaszaiban gyakran kapcsolatba kerülő ember volt.

– *Az állambiztonsággal egyenrangú szereplőként tekintett magára, Kelet és Nyugat közötti közvetítőként?*

– Így van, kiemelt közéleti szereplőnek látta magát. Még a Budán kapott háromszobás lakást sem az állambiztonság kegyeként értékelte, úgy vélte, ő ennyire fontos hazájának. A hetvenes évek táján már érezte, hogy nem adják ki a könyveit, lexikonszerkesztői munkájától pedig egyre inkább szenvedett. A korábban fantáziált nagyszabású titkosszolgálati akciókból – úgy tűnik – szintén kimaradt.

– *Kezdett szétesni a személyisége: kitalálta például, hogy hamisít egy pápai enciklikát a vietnámi háború elítéléséről, s ezzel leplezi le a Vatikán „háborúpártiságát”. Idővel már tartótisztjeit is idegesítette az állandó zizgés.*

– Valóban így történt. Ráadásul 1970-ben meghalt Kerkai Jenő, akivel annak ellenére találtak vissza egymáshoz, hogy Nagy kilépett a rendből és családot alapított. Nagy tehát egyedül maradt egy számára nem teljesen jól kiismert világban. Már Buenos Airesben született lánya és magyar emigrációs családból származó felesége sem érezte otthon magát Magyarországon, előbbi vissza is tért Argentínába. Ekkoriban próbálkozott az ellenenciklika kétségbeesett ötletével. Egy nehéz pillanatában tartótisztjének azt is felvetette, hogy visszamegy Dél-Amerikába és harcol a gerillákkal az „imperialisták ellen” – pedig akkor már bőven hatvan felett volt.

– *Miért érdekes számunkra Nagy Töhötöm? Több volt ő egy sokra hivatott, ám végül morálisan elzüllött fantasztánál?*

– Nagy Töhötöm nem úgy történelmi szereplő, mint például Mindszenty, akihez mindig mérte magát. Mégis érdekes az élete, mert a KALOT-tól Mindszenty esztergomi érseki jelölésén át a Kádár-rendszer egyházpolitikájáig számos fontos esemény tanúja volt, s ezeket rögzítette is naplójában, levelezésében. Segítségükkel a sorsfordulókat, ha nem is alul-, de oldalnézézetből láthatjuk.

Másrészt ő mintegy lakmuspapírja a huszadik századi magyar történelemnek. Minden dilemmával szembesült, amivel az ő generációja, legyen szó a katolikus egyház jövőjéről, a kommunizmushoz való viszonyról, az állambiztonságról és így tovább.

Nekünk, 21. századi embereknek Nagy többes identitásai is fontos tanulságokat kínálnak. Például azt, hogy árnyaltan kell megítélnünk történelmi szereplőinket, a korabeli koordinátarendszerekben elhelyezve elemezve sorsukat.

2020.02.25

BULÁNYI GYÖRGY

NAGY TÖHÖTÖMRŐL, - TÖHIRŐL...

„A latin-amerikai munkának volt magyar vonatkozása is. Mindszenty a maga ellenfeleinek élte meg a Kerkai népet, és sikerült is neki Kerkai legközvetlenebb munkatársát, Nagy Töhötöm jezsuitát '47-ben eltávolíttatani az országból. Buenos Aires érseki szemináriumába került spirituálisnak, ahol megtanította a kispapokat arra is, amit idehaza Kerkaival együtt csinált a KALOT-ban. Ennek az lett a következménye, hogy hamarosan hívatta őt az érsek: Kedves Páter, Argentínában nincs még kommunizmus, s magának sem kell azt itt megcsinálnia. S elbocsátotta őt a szemináriumból. Volt-e Töhötömnek szerepe a felszabadítási teológia megszületésében? – szívesen olvasnék erről egy doktori értekezést.”

(A találkozó)

„Ugrin József 1945 elején a debreceni piarista rendházban lakott, s részletesen elmesélte első találkozását Kerkai Jenővel: világ körüli csavargásból tér haza ő is, és Szegedre, s éppen akkor, amikor Kerkai lelkigyakorlatba fog a kispapok számára. Ugrint beprotezsálja e lelkigyakorlatra a bátyja, aki Szegeden jezsuita. A lelkigyakorlat folyamán két ember lelke - Kerkaié és Ugriné - egymásba ér. Akármilyen nagyra értékelte is őket Kerkai, rendtársával, Nagy Töhötömmel, a "Töhivel" volt tele a lelke. /

"1944 őszén Töhi átdobta magát a fronton, elfogatta magát. Malinovszki marsall elé került, ahol igazolni tudta magát. Azt, hogy ő képviseli a KALOT-ot, amely egyike volt annak az ötnek, amely a Függetlenségi Frontot alkotja. A Dobi ügyeskedett úgy, hogy 1945-ben nem indulhatott a Kalot a választásokon, csak a négy párt. Töhi olyan bumáskát kapott Malinovszkijtól, hogy még a harcikocsikra is joga volt felkapaszkodni. Töhi úgy járt ki s be a Fekete tengeren keresztül még a háború befejezése előtt is Rómába és haza, mint más a WC-re. Apor püspök halála után a legfontosabb kérdés az volt, hogy ki lesz az új primás. Töhinek kellett megszerkesztenie a Vatikán számára a jelölek listáját s jellemzésüket, mivel a nunciust, akinek ez dolga lenne, az oroszok kipaterolták az országból. Elmentünk Töhivel Mindszentyhez, s értésére adtuk, hogy megtesszük primássága érdekében a szükségeseket, ha szavát adja, hogy mint primás kikéri majd tanácsukat (Kerkaiét és Töhiét). Mindszenty ráállt az alkúra. Töhi elkészítette a három - általuk kiválasztott jelölt jellemzését. A kiválasztott háromból az egyik jelentéktelen volt. A két jelentős személy (az egyik: Mindszenty) mindegyikének úgy rajzolták meg pozitív és negatív vonásait, hogy XII. Piusz gondolkodásának